

1

ИСТОРИЈА, КУЛТУРА, ИДЕНТИТЕТ
HISTORY, CULTURE, IDENTITY
ИСТОРИЈА, КУЛТУРА, ИДЕНТИЧНОСТЪ:
Свеска 1 ИСТОРИЈА, ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ, ФИЛОЗОФИЈА

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Тематски зборник међународног значаја
ИСТОРИЈА, КУЛТУРА, ИДЕНТИТЕТ
ИСТОРИЈА, ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ,
ФИЛОЗОФИЈА
Свеска 1

Thematic Collection of Papers
of International Significance
HISTORY, CULTURE, IDENTITY
HISTORY, HISTORY OF ART, PHILOSOPHY
Volume 1

Международный тематический сборник
ИСТОРИЈА, КУЛТУРА,
ИДЕНТИЧНОСТЪ
ИСТОРИЈА, ИСТОРИЈА ИСКУССТВА,
ФИЛОСОФИЈА
Выпуск 1

Косовска Митровица, 2025

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ / UNIVERSITY OF PRIŠTINA /
УНИВЕРЗИТЕТ В ПРИШТИНЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ / FACULTY OF PHILOSOPHY /
ФИЛОСОФСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Тематски зборник међународног значаја
ИСТОРИЈА, КУЛТУРА, ИДЕНТИТЕТ
ИСТОРИЈА, ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ, ФИЛОЗОФИЈА
Свеска 1

Thematic Collection of Papers of International Significance
HISTORY, CULTURE, IDENTITY
HISTORY, HISTORY OF ART, PHILOSOPHY
Volume 1

Международный тематический сборник
ИСТОРИЯ, КУЛЬТУРА, ИДЕНТИЧНОСТЬ
ИСТОРИЯ, ИСТОРИЯ ИСКУССТВА, ФИЛОСОФИЯ
Выпуск 1

Косовска Митровица / Kosovska Mitrovica / Косовска-Митровица

2025

Тематски зборник међународног значаја
ИСТОРИЈА, КУЛТУРА, ИДЕНТИТЕТ
Thematic Collection of Papers of International Significance
HISTORY, CULTURE, IDENTITY
Международный тематический сборник
ИСТОРИЯ, КУЛЬТУРА, ИДЕНТИЧНОСТЬ

ИСТОРИЈА, ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ, ФИЛОЗОФИЈА: Свеска 1
HISTORY, HISTORY OF ART, PHILOSOPHY: Volume 1
ИСТОРИЯ, ИСТОРИЯ ИСКУССТВА, ФИЛОСОФИЯ: Выпуск 1

Издавач

Филозофски факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици

За издавача

Проф. др Звездан Арсић

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Звездан Арсић

Главни и одговорни уредници Тематској зборника међународној значаја

Проф. др Игор Ђурић

Проф. др Александра Костић Тмушић

Проф. др Драгана Станојевић

Проф. др Снежана Зечевић

Уредници свеске

Проф. др Бранкица Поповић

Проф. др Саша Станојевић

Проф. др Данијела Тешић Радовановић

Рецензенти

Проф. др Милош Ковачевић, Филолошки факултет Универзитета у Београду

Проф. др Златко Павловић, Филозофски факултет Пале Универзитета у
Источном Сарајеву

Проф. др Славко Петаковић, Филолошки факултет Универзитета у Београду

Секретари редакције

Проф. др Снежана Зечевић
Милица Марјановић, асистент
Јелена Јовановић, асистент

Лектура и коректура

Др Душан Стефановић, лектор (српски)
Нина Миљковић, асистент (енглески)
Сузана Стојковић, виши лектор (руски)
Јелена Јовановић, асистент (руски)

Дизајн корица

Сања Станковић

На корицама

Слика Надежде Петровић „Косовски божури – Грачаница” (1913)
Народни музеј у Београду (инв. бр. 476)

Слој

Јасмина Живковић

Тираж

300

Штампа

Graficolor, Краљево

ISBN 978-86-6349-211-0

Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици Одлуком бр. 1506 од 7. 10. 2025. прихватило је позитивне рецензије овог Тематског зборника међународног значаја и одобрило његово штампање.

Ово истраживање у оквиру Тематског зборника међународног значаја подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-136/2025-03/200184).

Чланци се објављују и дистрибуирају у складу са лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународно* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Радови објављени у овом зборнику се не хонораришу. Оцене изнете у чланцима лични су ставови аутора засновани на њиховим истраживањима и не изражавају мишљење Уређивачког одбора нити установе у којој су аутори запослени.

Садржај

ИСТОРИЈА

- 9 Алексић Јован
Однос Римокатоличке цркве према успостављању и деловању
Хрватске старокатоличке цркве у југословенској монархији
- 29 Антић Дејан
Здравствене прилике у Нишу за време епидемије
заразних болести 1914–1915. године
- 51 Блажић Пејић Јована
Аполон Александрович Мајков и Срби: у сусрет
двестагодишњици од рођења руског слависте (1826–1902)
- 69 Veselinović Ivana
Late Byzantine Earrings of the Palaiologos Dynasty from
Ovče Pole and Smederevo, and Their Potential Owners
- 79 Димитријевић Немања
Подизање споменика „Косово” на Газиместану (1952–1955)
- 97 Димић Маја
Ризница Народног музеја Топлице као чувар културе сећања
- 111 Плић Жарко
South Pomoravlje in the Mid-Nineteenth Century:
Geographic Perception and Collective Identity
- 141 Јањић Драгана, Јанићијевић Горан
Почети митрополијске организације Српске цркве у средњем веку

- 161 Јовановић Лука
Срби у Скадру крајем XIX и почетком XX века:
историја једног међупородичног сукоба
- 189 Марсенић Милош
Дигитална библиотека *Велики раџи* Народне библиотеке Србије
- 199 Микетић Урош
Развој великоалбанске идеје у социјалистичкој
Југославији: студија случаја *Oral History Kosovo*
- 219 Милошевић Мирослав
Прослава Петровдана при српским дипломатским
представништвима у Османском царству
- 237 Пејушковић Војислав
Constantine XI's Death Analysed Through
Post-Byzantine Historical Gaps
- 247 Радосављевић Јакшић Александра
Властела средњовековне Србије у делу Јована Кантакузина
- 257 Савић Александар
„Апостол српства” – национална делатност Милоша С.
Милојевића у Великој источној кризи (1875–1878)
- 295 Samčević Vuk
An Orthodox Saint in Italy before the Great Schism:
The Context of Byzantine and Orthodox Identity
through the Example of St Nilus of Rossano
- 315 Славковић Мирић Божица
Почеци развоја индустрија на Косову и
Метохији између два светска рата
- 333 Станојевић Саша
Реакција Великих сила на мобилизацију балканских војски
у јесен 1912. године (у извештајима бугарских дипломата)

- 341 Шешум Урош, Радовић Данијел
Положај Срба у Призренском и Приштинском санџаку
Косовског вилајета током деловања Призренске лиге
1878–1881.

ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ

- 369 Божић Маројевић Милица
Учење о културном наслеђу као корак ка помирењу.
Пример курса Херитолошких технологија
- 287 Лакић Марија
Три иконе Пресвете Богородице са Косова и
Метохије – радови Алексија Лазовића
- 407 Тешић Радовановић Данијела
Лампа као знак религиозног и културног
идентитета у касној Антици

ФИЛОЗОФИЈА

- 439 Недељковић Митар, Прашевић Неџиб
Натурализам и глобални анти-репрезентационализам
- 463 Павловић Александар
Нематеријално културно наслеђе Срба на Косову
и Метохији: примена концепта и перцепције „одоздо”
- 487 Поповић Бранкица
О покиданим везама етике и политике и
неопходности успостављања нових

Драгана Ј. ЈАЊИЋ¹

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Лепосавић (Србија)

Горан М. ЈАНИЋИЈЕВИЋ²

Православни центар за младе „Свети Петар Сарајевски“
Источно Ново Сарајево (Република Српска)

Почеци митрополијске организације Српске цркве у средњем веку³

Сажетак. Премда историјски постулирано, тематско истраживање увођења митрополијског система у Српску цркву средњовековног раздобља, тј. након проглашења српско-грчког царства цара Душана, контекстуализовано је у односу на регулативе црквених канона и појединачних правила о јерархијској и организационој структури цркве, донетих на васељенским и помесним црквеним саборима. Из ове перспективе посматрају се процеси: проглашења царства, арондације епархија кроз однос цара Душана са Светом Гором, као и према затеченој јерархији на освојеним територијама, и компаративно – процес црквене реорганизације на подручју наслеђеног краљевства. У методолошком смислу, истраживање се темељи на критичком сагледавању извора и упоређивању

¹ dragana.janjicka@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-8092-9738>

² dgjanicijevic@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0004-7883-4061>

³ Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451–03-136/2025–03 од 27. 1. 2025. године.

савремених докумената и догађаја, при чему се ни један податак не може занемарити, како би се стекла комплекснија слика стварних активности на пољу црквене (ре)организације и објективнији увид у канонски сукоб Цариградске и новопроглашене Српске патријаршије. Између законодавних аката и подразумевајуће црквене праксе, како се на основу неких докумената и чинова слути, постојао је и извесни дисбаланс, на основу којег постаје јасно да се објективна слика не може (ре)конструисати на искључивости већ на пажљивом лавирању историјских чињеница и увида у њихову усаглашеност са црквеним канонима.

Кључне речи: Црква; град; митрополит; цар; митрополије; организација.

Проглашењем Стефана Душана за цара (1345–1355), српска држава постаје носилац идеје универзалног и вишенационалног царства. На тај начин установљено царство прекорачује оквире националне државе, чиме се не ограничава на један народ, већ се протеже на две етничке и политичке целине (Благојевић, 2011, стр. 266). Услед промене власти долази до трансформације титулатуре Стефана Душана као цара *Срба и Грка*. Намеру да стекне царско достојанство Душан је наговестио још 1343. године, додавши уобичајеној титули и одредницу *честѣникъ*, чиме се истиче удео (*честѣ*) у владању једним делом Ромејског царства – Византије. Све до 1345. године термин *честѣникъ* уобичајен је додатак и Душановој краљевској титули: „честник Грцима”, краљ „грчких страна” или „грчких земаља”. Имајући у виду да је у том раздобљу владалачка титулатура била од великог значаја за одређивање положаја њеног носиоца у хијерахији, тј. његовог односа према другим владарима, овај додатак се може сматрати значајним. Владарска титулатура указује не само на територијално проширење већ и претензије према подручјима суседних држава, што објашњава и околности уздизања краља Душана на царско достојанство. Премда је из идеолошких разлога српско преузимање грчке верзије *царској ѿоѿиѿиса* довело до имитирања византијског титуларног манира, ипак су начињене одређене измене. Према томе, смисао термина и контекста био је битно другачији. Евидентна је еволуција термина у оквирима царске титулатуре када је цар Душан у питању и његова титула – *βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ῥωμανίας*⁴; *при чему је дејтерминација ѿоѿма Романије* у средњем веку лавирана између различитих тумачења, у зависности од политичких околности (Максимовић, 1970, стр.

⁴ Цар и самодржац Србије и Романије.

61–76; Благојевић, 2011, стр. 261). Наводећи византијске изворе, на првом месту Кекавмена, Коматина са друге стране, указује на то да је појам *Ρωμανίας* означавао византијске територије на Балкану, изван граница царства. Таквим разумевањем појма могли би се објаснити и Душанови прерогативи, па и идеја о постојању засебног православног царства, означеног појмом *Романије*. То даље импликује тезу да тако схваћена титулатура, у зависности од своје верзије (српске или грчке), према тумачењу Максимовића – „конкретизује и ограничава царске прерогативе у етничком или територијалном погледу”, односно, да је, према тумачењу архиепископа Данила, нови василевс постао – *цар самодржавни Велике Романије*, који се, са друге стране, никада није прогласио и царем Ромеја (*Ρωμαίων*), прећутно признајући првенство византијског цара, премда је с временом „овај титулатурни монопол био оборен”, те би се кроз појам *Романије* могло алудирати и на супротно од изреченог става (Максимовић, 1979, стр. 63, 71–76; Данило Други, 1988, стр. 128, 136, 138; Благојевић, 2011, стр. 266–267; Кекавмен, 1966, стр. 213–217; Коматина, 2012, стр. 50). Тема истраживања, међутим, захтева да се разморти још једно питање – о хијерархијски устаљеном поретку у оквирима византијског учења о држави и Цркви, при чему се византијски државни и политички универзализам преносио и на поље Цркве, уз подразумевајуће начело да *један цар* има своју аналогију у принципу – *један ѡиѡријарх*. Црквена екумена, повезана у својој еклисиолошкој структури, према тумачењима Богдановића, укључује и помесне цркве, у управном смислу независне али хијерахијски увезане у подразумевајући систем, на чијем се врху се налази Цариград као Нови Рим. Принцип помесности, повезан са византијским схватањем *икономије* у оквирима еклисиологије у ширем смислу, прихвата државе као политички принцип, којим се у име вишег циља допушта пренебрегавање одређених правила како не би били угрожени духовни или неки други интереси (Суране, 1988, стр. 62–66; Јањић и Јанићијевић, 2021, стр. 88). Истицање *ѡрвенсѡва часѡи* било је у непосредној вези са чињеницом да се седиште цариградског патријарха налазило у престоници царства још од времена Константина Великог (3. канон Другог васељенског сабора 381. године), премда је, према тумачењу Петровића: „првенство части – формирано у првим вековима – било ослобођено сваког појма управе надлежности и непосредно се односило на јединство Цркве у апостолском православљу, Божанској евхаристији и љубави” (Петровић, 1986, стр. 97). Подизање Српске архиепископије на ранг патријаршије у Цариграду је схваћено као већи преступ од самог проглашења царства, што не значи да ово питање треба разумевати у изразито црквеном контексту. Наиме, управо је Цариградска црква била носилац државне мисије интеграције варварских народа у Ромејско царство (Цветковић, 2023, стр. 287). Проблем јурисдикције утврђен је на еластично схваћеном појму универзализма православне цркве, док је

поредак (*τάξις*) установљен помоћу канонских и литургијских регулатива. Самосталност Цркве, притом, била је условно схватана и дефинисана, те ограничена међуцрквеним поредком у доктринарном смислу, док је свака промена статуса представљала питање од глобалног значаја, дефинисаног међуцрквеним интересима (Богдановић, 1975, стр. 83). Осамостаљење једне помесне цркве изван тако дефинисаног поретка, тј. породице цркава, било је схваћено као раскол, премда су, у случају проглашења партијаршије у Србији, хијерархијско цариградско првенство и схватање односа између *мајке и ћерке* цркве у начелу били уважени. Кључна Душанова кривица, према казивању Даниловог настављача, била је у сукобу двеју јурисдикција у области Сера, будући да су се одређене митрополије Цариградске патријаршије нашле под његовом влашћу (Данилови настављачи, 1989, стр. 129; Петровић, 1986, стр. 102; Острогорски, 1965, стр. 104–107, 131; Максимовић, 2010, стр. 57–70).

Хронологија сукоба двеју јурисдикција у Српској цркви имала је своју историју још од времена Светога Саве, када је са српских територија заувек истиснута охридска јурисдикција и када су основана нова епископска седишта, а за епископе уместо Грка постављени Срби, што је изазвало прекор и бунт тадашњег охридског архиепископа Димитрија Хоматијана 1220. године (Петровић, 1996, стр. 100–101). У присуству цара, васељенски патријарх Манојло I Сарандин хиротонисао је Саву за првог српског архиепископа 1219. године у Nikeји. Том приликом, према Доментијановом извештавању, патријарх је издао посебну исправу (благослов), у којој се између осталог каже: „поставих овога кир Саву као архиепископа свима српским и поморским земљама, и као свог вазљубљеног сина шаљем га у сву васељену, што је област мога светитељства правоверне хришћанске вере, да има област по моме начину над свима градовима и земљама, *над мийройолийима и ейискоийима и йойовима и ђаконима йо дожансйивеним йравилима, свакоја йо досйојању и све учийи у име Оца и Сина и Свејйоја Духа, и као мене йоја сви йослушајйе који сйе у Хрисйу йравоверни хришћани*” (Доментијан, 1938, стр. 116). Овај документ садржао је следеће премисе, које су се подразумевале: Савино обавезивање пред патријархом и царем да ће остати у потпуном црквеном, саборном, догматском, канонском и литургијском јединству са свим помесним православним црквама, као и уверење да ће кроз *Законойравило* исказати сопствену ортодоксију и регулисати устројство Српске цркве али и црквено-државно уређење Србије. Не треба у томе занемарити ни елементе византиске мисије християнизације и стратегије ромеизације варварских народа (Цветковић, 2023, стр. 290). *Законойравилом* је, међутим, управо потврђена аутокефалија Српске архиепископије, што је укључивало и право да се у организацијском и јурисдикцијском смислу самостално одлучује, свакако, у границама тадашње српске државе (Благојевић, 1999/2000, стр. 359–360; Петровић, 2023, стр. 33–34; Петровић, 2003, стр.

29–30). Проблем Савине конфронтације са охридским архиепископом на основу његових тадашњих оптужби биће актуализован након Душанових освајања и потоњих јурисдикцијских сукоба Цариградске и Српске патријаршије. Позивање Васељенске патријаршије, као и нешто касније позивање Охридске архиепископије на 17. канон Четвртог васељенског сабора (451), којем је претходио и 12. канон истог сабора о забрани дељења одређених митрополитских области посредством владара, како тумачи Петровићу, представља алузију на спор са Хоматијаном и учешће цара Теодора Ласкариса у основању Српске архиепископије. Позивање на 17. канон о усаглашавању јурисдикција темељило се на подударности црквених и државних граница, те би, према Петровићевом навођењу тумачења Милаша, то значило да „разређење црквених области мора бити упорављено по политичком обласном разређењу” (Милаш, 2004, стр. 369; Петровић, 2023, стр. 75–76). Такво схватање 17. канона, услед слабљења Цариградске патријаршије и Царства, постаје неодрживо у каснијој пракси. Из таквог угла сагледан, период Душанове владавине са новом црквеном организацијом, заправо, рефлектује истоветну црквено-политичку позицију Српске цркве у време Светог Саве (Петровић, 1986, стр. 75–76).

Након освајања области и града Сера, под Душановом влашћу наша се и цела долина града Струме све до Хрисопољских граница, као и Света Гора. Односи са Протатом за српског краља били су од примарне важности, што рефлектује чин преузимања административне управе над Светом Гором напоредо са утврђивањем власти на освојеним територијама (Благојевић, 2011, стр. 262; Јањић и Јанићијевић, 2021, стр. 91–92). Боравак на Светој Гори том приликом био је цару Душану од користи јер се упознао са правним и административним функционисањем државе на освојеним византијским територијама и јер је стекао искуство значајно за функционалну организацију и даље деловање Српске патријаршије (Živojinović, 1982, стр. 120–126; Јањић и Јанићијевић, 2021, стр. 93). Промена политичке и црквене власти била је за светогорску заједницу нарочито значајно питање у односу на циљеве очувања аутономије. Компромисно решење пронађено је и озакоњено неком врстом уговора, потврђеног од стране краља Стефана Душана, што је подразумевало гаранцију задржавања права законитих владара, али нису оспорена ни стечена права српског краља, под чијом се влашћу тада налазила Света Гора (Острогорски 1965, стр. 104–119; Соловјев и Мошин, 1936, бр. 5, стр. 29; Милаш, 2004, стр. 242). Отклонивши евентуалну сметњу, Стефану Душану је на тај начин било омогућено проглашење за цара *Срба и Грка* у граду Серу, децембра 1345. године. Промене на нивоу власти рефлектоване су и кроз нову титулу Стефана Душана, мада се у формално-правном смислу није могло говорити о подели власти већ о етничкој опредељености двеју различитих територија као *земље краљеве и земље царева* (Новаковић, 1912,

стр. 418–419, 427; Благојевић, 1981, стр. 522, 530–531). Краљевство и српска земља укључивали су крајеве северно и западно од Скопља, док су царству или грчкој земљи припадале области које се простиру јужно од Скопља (Јањић и Јанићијевић, 2021, стр. 99). У обреду Душановог крунисања за цара у присуству трновског патријарха и охридског архиепископа узео је учешће и светогорски прот, чиме јасно указано на српску суперматију на Светој Гори и постепено преузимање власти (Јањић и Јанићијевић, 2021, стр. 92). Новостечена владарска позиција, са друге стране, требало је да буде озакоњена црквеним обредом крунисања и миропомазања, а разрешење овог проблема цар Душан потражио је унутар своје наследне државе, кроз уздизање Српске цркве на ранг патријаршије, уз сагласност трију аутокефалних помесних цркава, које су се налазиле на његовим тадашњим територијама (Српске, Охридске и Трновске – Бугарске патријаршије). Показало се, на тај начин, да царство обухвата више помесних, аутокефалних цркава (целокупну територију Охридске архиепископије, неке епископске катедре Трновске патријаршије, попут епископије Велбужда, као и митрополије и епископије Цариградске патријаршије (Јанковић, 1985, стр. 61–62; Пурковић, 1938, стр. 36; Снегаров, 1995, стр. 177, 316–318; Благојевић, 2011, стр. 526). Проглашењем српског архиепископа за патријарха априла 1346. године стекли су се услови да царево крунисање и миропомазање обави новопостављени патријарх Јоаникије (1346–1354), уз сагласност државног сабора, окупљеног у Скопљу на Васкрс, 16. априла 1346. године (Благојевић, 1981, стр. 527). Овим чином нарушен је већ постојећи црквено-канонски однос и постулиран црквени раскол. То се, међутим, није догодило непосредно након Душанових освајања византијских територија, када су се спорне епархије нашле под јурисдикцијом српског патријарха, већ тек 1350/4. године, када је српски патријарх почео „незаконито” да хиротонише епископе на освојеним византијским земљама и „прогони грчке митрополите”. Према таквом тумачењу, са друге стране, потребно је имати извесне резерве будући да је познато да се од 1348. године на челу Серске митрополије налазио митрополит Јаков, те да се српски митрополити смењују на овој катедри и након Маричке битке (1371), све до 1375. године (Петровић, 1986, стр. 94; Данилови настављачи, 1989, стр. 129; Острогорски, 1965, стр. 104–105; Ферјанчић, 1994, стр. 63, 95–112). Сукоб двеју јурисдикција у Серској области, заправо, био је изражен након 1350. године, на основу успостављања јурисдикције Српске патријаршије на подручјима митрополија Мелника, Сера и Зихне. Серски митрополит Јаков, према запажању Ферјанчића, имао је јерархијску предност над митрополитима других епархија у југоисточним крајевима државе цара Душана, као и над митрополитом Зихне. Делатност митрополита Јакова, осим у његовој митрополији, уочљива је и на ширем подручју на основу архива мешовитог суда у Серу, будући да о томе сведоче

акта у вези са споровима које су водили светогорски манастири (Филотеј, Есфигмен, Каракале). Серски митрополит решавао је том приликом и спорове који су се тицали других епархија, што указује на његову ширу надлежност и чињеницу да је био јерархијски надређен околним епископима и титуларним митрополитима (Зихне, Језове и Кесаропоља) (Ферјанчић, 1994, стр. 99–100; Благојевић, 1999/2000, стр. 367–368).

Проблем протеривања грчких митрополита из освојених градова није поткрепљен историјским документима, а тиме ни доказан. Напротив, у прилог другачијег виђења проблема иде писмо патријарха Филотеја из маја 1371. године, као и синодски акт Цариградске патријаршије из 1365. године, у којем се тврди „да у Серској области нису сви архијереји били Срби”. Овај документ је у оштрој супротности са изнетом оптужбом и осудом Даниловог настављача о томе да је кључна Душанова кривица била протеривање цариградских архијереја. Сложеност овог проблема огледа се и у питању о томе у којој мери је наводно протеривање грчке јерархије представљало фактичко стање – или је реч била о цариградској популистичкој пропаганди, утемељеној на идеологији *о једном цару*, будући да је нарушавање јурисдикцијске позиције Цариградске патријаршије могло имати последице за даљи опстанак иначе ослабљеног царства. С тим у вези, требало би имати у виду мишљење Петровића да је Цариградска патријаршија дословно прихватала 17. правило Четвртог васељенског сабора о неминовном усклађивању црквеног поретка са државним (грађанским), чиме је показивана тежња ка проширивању јурисдикцијске надлежности и преко стварних граница Византије. Занимљиво је запажање Адесија да је устројство *етничких цркава*, заснованих на територијалном и етничком принципу сходно њиховом првобитном народном обележју, одговарало политичким потребама царства (2. правило Другог васељенског сабора), што поткрепљују привилегије цариградског престола на основу 28. правила Четвртог васељенског сабора, према којем се налаже да се у *еклесиа катхолика* уврсте и не тако удаљени варвари (иако су митрополити Азије, Понта и Тракије до Четвртог васељенског сабора (451) били самостални). На основу оснивања варварских архонтија, те њихове христјанизације установљене су тзв. етничке епископије. При томе, подређиване су постојећим центрима византијске цркве и на тај начин интегрисане у постојећи систем (Цветковић 2023, стр. 290–291). То ће представљати *spiritus movens* Цариградске патријаршије да оправдава своје одлуке и „уређује благопоредок митрополијама”, као и да истиче права заштите ромејског идентитета повезаног са никејском ортодоксијом (Милаш, 2004, стр. 242–246, 369–372; Adesi, 2014, стр. 111–122; Јањић, 2020, стр. 85; Петровић, 1986, стр. 104–105). Проблем цариградске јурисдикције на просторима данашње Србије у другој половини XIV века Петровић веома детаљно образлаже на примеру митрополита браничевског

1378/1379. године, те сложених околности под којима су се током средњег века смењивале црквене јурисдикције у овој области (Петровић, 2023, стр. 68, 74–75; Антоновић, 2006, стр. 22). Политичке промене у браничевском крају 1167; када је један њен део као удеоу област држао Стефан Немања (1166–1196), док су се северни крајеви уз Дунав као и граница са Угарском налазили под непосредном влашћу Цариграда, наводи и Нил Диксопатар 1143. године, указујући на чињеницу „да Цариградски трон сада држи не мали део Европе [...] али и сви подунавски њему подлежу тј. градови реке Дунав њему подлежу”. О томе сведочи и вишегодишње византијско-угарско ратовање, које се завршило склапањем мира 1155. године, омогућивши Византији да сачува Београд и Браничево, односно границу на Дунаву, али и своју црквену јурисдикцију. Како указује Благојевић: „Браничевска земља имала је истакнуто место у одбрани Византије, којој је дуго припадала” (Калић, 1981, стр. 206; Благојевић, 1991, стр. 141; Коматина, 2012, стр. 45–47). Континуитет јурисдикције Цариградске цркве, заправо, прекинут је оснивањем Охридске архиепископије 1019. године, када се Браничевска епархија привремено нашла у њеним оквирима, јер је до црквенојурисдикцијских промена у корист Цариградске патријаршије дошло већ у време цара Алексија Комнина (1081–1118). Управо је то стање на којем своје закључке темељи Нил Диксопатар и које ће остати непромењено до XIII века, када Браничево пада под дугарску и угарску власт (Петровић, 2023, стр. 70; Снегаров, 1995, стр. 55–56; Калић, 1981, стр. 204; Коматина, 2016, стр. 91–93). Стога је у време успостављања Српске архиепископије браничевска област остала ван граница српске државе, у чији састав улази тек 1291. године, припајањем *држави* краља Драгутина. Након његове смрти 1316. године, власт над Браничевом преузима краљ Милутин (1282–1321). Из овог периода потиче најранији сачувани податак (*Светиостефанска хрисовуља*) о браничевском епископу Српске архиепископије 1317. године. Питање укључивања Браничевске епископије у састав Српске архиепископије, према неким историчарима, треба тражити у нерегулисаним државно-правним оквирима Српске државе у време грађанског рата између Драгутина и Милутина, док други сматрају, на првом месту Петровић, да помен двеју географски одређених епископија у наведеној хрисовуљи, браничевске и моравичке, оставља отвореним питање црквене јурисдикције. Наредно спомињање браничевских архијереја налази се у препису *Синодика љавославља* из времена патријарха Спиридона, прецизније између 1380. и 1390. године. У тексту се помињу епископ браничевски Јосиф и митрополит Михаило, на основу чега се може закључити да Михаило није могао бити митрополит у Браничеву пре 1346. године, док време службовања епископа Јосифа треба одредити на период пре увођења митрополитског устројства у Српској цркви. Истовремено, очигледно да је у време патријарха Спиридона у Браничеву

затечен митрополит Цариградске патријаршије, што, са друге стране, отвара питање седишта епископије али и митрополије, као и могућности да су на тако осетљивој тромеђи на локалитету Митрополија, у комплексу града Ждрела код Горњака, истовремено постојала, макар титуларно – два архијереја. Сличан пример имамо у Београду, крајем XIII века, када папа Никола IV (1288-1292) негодује због простојања *шизмајлика* православног архијереја, да би преко свог легата поставио римокатоличког бискупа (Данило Други, 1988, стр. 105; Мишић, 2006, стр. 14; Пурковић, 1938, стр. 31–34; Коматина, 2016, стр. 374; Ковачевић, 1890, стр. 10; Петровић, 2023, стр. 73–76; Калић-Мијушковић, 1967, стр. 68; Мошин, 1959, стр. 364, 382; Мошин, 1960, стр. 344). Сличног је мишљења и Мишић, који сматра да је на простору Митрополије у неком тренутку била пренета Браничевска митрополија, о чему сведоче остаци триконхалне цркве са пратећим објектима, претпостављајући да је до овог пресељења могло доћи после 1389. године, када су Угри готово читаву деценију угрожавали Браничево, или након смрти деспота Стефана 1427. године (Мишић и Бојковић 2024, стр. 126–127). Такве јурисдикцијске промене своју потврду налазе у 12. канону Четвртог васељенског сабора (451), у којем стоји „да градови, који су царским граматама одликовани титуларним статусом митрополије, уживају сваку част, исто као и епископи који управљају црквама тих градова, али да буду потпуно очувана права праве митрополије”. Према тумачењима Н. Милаша, „епископу у главном граду се царском граматом могло доделити митрополитско достојанство, али само по части и без промена у домену привилегија и канонских права митрополита одређене области” (Милаш, 2004, стр. 360; Héféle i Leclercq, 1908, стр. 800–801).

Због потискивања њених јурисдикцијских надлежности у Подунављу сукоб са Цариградском црквом био је неизбежан. У овим променама кључну улогу играо је српски патријарх и бивши мелнички митрополит Спиридон (1379–1389), који се нашао на месту смењеног патријарха Јефрема, који није имао смелости да повреди јурисдикцију Цариградске цркве на овом простору. Смена црквених јурисдикција одиграла се у време свргавања цариградског патријарха Макарија (1376–1378/79) и црквених промена у Цариграду. По приспећу великог таласа синаитских монаха који су уточиште нашли на простору Поморавља и северним крајевима све до Дунава, што је изискивало подизање нових задужбина (манастир Ждрело), овај проблем још увек није био решен. Измењене околности, међутим, условљавале су проналажење неког новог решења за превазилажење проблема повреде цариградске јурисдикције (Радовић, 1981, стр. 109–110; Јањић и Јанићијевић, 2021, стр. 48–63; Новаковић, 1912, стр. 772–774). По угледу на Светог Саву и статус Студенице, својој задужбини у Раваници кнез Лазар омогућио је пуну самосталност, што представља значајан корак у ограничавању цариградске

јурисдикције: према тексту оснивачке повеље, патријарх прописује унутрашње манастирско уређење, проширујући тако своју јурисдикцијску надлежност, док кнез Лазар у својој интитулацији истиче новоосвојену област Подунавља. То је и доказ да се Браничевска митрополија нашла у сувереним границама Српске цркве тек у време кнеза Лазара, када долази до једног динамичног процеса оживљавања црквеног живота кроз духовну и културну мисију синаитског монаштва на пољу богослужења, књижевности - химнографије, црквеног градитељства и преписивачке делатности (Петровић, 2023, стр. 57, 61, 71, 74–75; Благојевић, 2011, стр. 303; Динић, 1956, стр. 139–144). Када је реч о територијалној организацији Браничева, Мишић запажа да је целокипна земља Браничева територијално одговарала простору на којем се простирала духовна јурисдикција неке од епископија или митрополија, а након 1346. године – митрополије (Мишић, 2006, стр. 16). Браничево се као митрополија у области Горње Мезије помиње још у Хијерокловом *Синекдему*, састављеном у време цара Јустинијана I (527–565), као *βικινάκιν μητρόπολις* заједно са Београдом, *Σιυιδόνος* (Nili, 1866, стр. 17; Петровић, 2023, стр. 69–70). У том смислу треба имати у виду да се са становишта црквене јурисдикције одредница не односи на град већ на одређену област, како је споменута у актима Цариградског сабора 879/880. године, у којима се међу потписницима налази и Агатон Моравски (*Ἀγάθων Μωράβων*). Претпоставља се да је реч о браничевском епископу будући да се у списку црквених седишта Јустинијане Приме налази појашњење да је моравски заправо – епископ браничевски (*ὁ Μωράβων ἤτοι Βρανιτζάβων*) (Петровић, 2023, стр. 69; Калић-Мијушковић, 1967, стр. 31). У врло исцрпној студији о првим епископским седиштима у Србији IX–XI века, у првом сигилиону византијског цара Василија II, осим Мораве - Браничева и Београда помињу се по први пут Призрен (*Πριζδρίανα*), Липљан (*Λιπαίνιον*) и Сирмијум (*Θράμιος*), док у једном другом – тадашњим именима јурисдикција претходе њихови стари називи: Браничево (*ὁ Μωράβων ἤτοι Βρανιτζάβων*), Београд (*ὁ Σιυηδῶν ἤτοι Βελαγυραδῶν*) и Митровица (*ὁ Σιρμιῖον ἤτοι Στριάμιου*) (Поповић, 1978, стр. 33–40; Nili, 1866, стр. 190, 191, 285–286).

Све то водило је ка решењу Српске патријаршије да, сходно канонима светих отаца, своју јурисдикцијску овласт дефинише аналогно политичким границама, чиме је обезбеђивана стабилност земље, односно – у јединству Цркве тражила се основа јединства новонастале царевине. При томе, уважена су основна начела митрополијске црквене организације, усвојене уздизањем Српске архиепископије на ранг патријаршије. На основу сагледавања одређених тумачења 17. канона Четвртог васељенског сабора, Петровић је мишљења је да одговор треба тражити у званичним коментарима и црквеној пракси, односно да се сматрало да смањивање или померање црквених граница наоштрб суседних црквених области треба препустити црквеној

хијерархији да реши; заправо патријарху, а не цару, будући да такве ингеренције не спадају у његове прерогативе. Такво мишљење аутор је поткрепио позивајући се на тумачење Милаша у вези са 17. правилом, у којем стоји „да разређење црквених области мора бити упорављено по политичком обласном разређењу” (Петровић, 1986, стр. 104, 108; Милаш, 2004, стр. 359–360). Тиме постаје разумљивија и потреба Цариградске патријаршије за „одлучењем непријатеља” Цркве, премда канонске регулативе сведоче у корист Српске цркве, будући да право да суди припада ономе који има право хиротоније, што је Српска црква остварила стицањем аутокефалности 1219. године. То је подразумевало да хиротонију својих епископа не доводи у позицију зависности од воље цариградског патријарха (Петровић, 1986, стр. 94–95, 101–102; Острогорски, 1965, стр. 104–107, 131; Антић, 2015, стр. 113–114; Данилови настављачи, 1989, стр. 129).⁵ Протеривање грчких митрополита у освојеним областима, наиме, није ишло у прилог Душановој црквеној политици, усмереној на придобијање грчког епископата у циљу остварења идеје о српско-грчком царству. С тим у вези, индикативан је покушај цара Душана да током свог боравка на Светој Гори за време епидемије куге 1347/8. године на своју страну приволи свргнутог солунског митрополита Светог Григорија Паламу (1296–1359). У разговору са Паламом потегао је значајне аргументе, уз обећање да ће га врагити на солунску катедру како би га убедио и приволео за своју ствар (Јевтић, 2019, стр. 358–359, 365–366; Patriarche Philotée, 1865, стр. 615). Спорне епархијске (митрополијске) области које су се нашле под Душановом влашћу биле су: Мелничка у источној Македонији, Филипијска, Христовољска, Серска и Драмска архиепископија у западној Македонији, Веријска у Тесалији, као и Лариска, а у Епиру – Наупактска и Јањинска (Благојевић, 1999/2000, стр. 369–371; Јанковић, 1985, стр. 77). Када је реч о освојеним територијама у погледу јурисдикције Српске патријаршије, премда се формално протезала на југ све до Коринтског залива и запад до Јонског мора, док је на источној страни допирала до Христовоља и реке Месте, Благојевић сматра да она није прелазила линију Струга - Охрид - Прилеп – Струмица (Благојевић, 1999/2000, стр. 366). С тим у вези потребно је истаћи да су у Синоду Цариградске патријаршије стално учествовали митрополити: мелнички, христовољски и веријски, за које се сматра да су напустили своје епархије или били протерани из њих након што су потпале под јурисдикцију Српске цркве. Стално насељени у Цариграду, према потреби учествовали су у раду патријаршијског Синода (Мошин, 1946, стр. 196). За тесалијску

⁵ „И после овога остави од прародитеља и од Светог Саве предано му архиепископство од патријарха цариградскога, постави седе насиљем патријарха Јоаникија. Затим са саветом овога одагна цариградске митрополите који су по градовима његове области и настаде не мала беда” (Данилови настављачи, 1989, стр. 129).

митрополију нпр. сматра се да се у периоду 1348–1355. налазила у оквиру Душанове државе, а притом не постоји никакав податак нити извор који би упућивао на евентуално Душаново уплитање у њену црквену организацију (Благојевић, 1999/2000, стр. 366; Јанковић, 1985, стр. 76–77).

Уздизањем Архиепископије на степен патријаршије 1346. године, Српска црква увела је митрополијски систем, како би у свој састав укључила и већ постојеће митрополије у освојеним византијским областима. Како закључује Петровић, „Цариградска црква није одобравала да се границе Српске цркве померају према државним границама Српског царства, јер се због тога сужавала њена јурисдикција” (Петровић, 1986, стр. 83). Један од принципа регулације митрополијског система уочава се у *Лесновској йовели* из 1347–1350. године: „И по молости Божијей, како подвигохъ санъ кралевъскы на царство, и архіепископию на патриаршество, и епископиѣ на митрополитства, такожде и подвигосмо всечъстноюу Скопию чъстнаго и славнаго града Скопиѧ Тројеручицоу на пръвoпрѣстолноюу митрополию”. Митрополијски систем Српске цркве у то време подразумевао је укључивање постојећих митрополија на освојеним византијским територијама, као и уздизање одређеног броја старих српских епископија на ранг митрополија (Мишић, 2014, стр. 286; Јанковић, 1985, стр. 63). Крунисањем Стефана Душана за цара у катедралној Цркви Пресвете Богородице Тројеручице у Скопљу овај град постаје митрополија и место у којем је српска држава уздигнута на ранг царства а архиепископија на степен патријаршије, при чему се тумачење 17. правила Четвртог васељенског сабора (451) може применити на новонасталу ситуацију. С тим у вези, полазећи од урбаног агломерата грчког говорног подручја, потребно је нагласити да се значење термина *πόλις* поистовећује са *ἔθνος* у контексту територијалне области, што у начелу представља основу за настајање канонско-црквене организације, шире од митрополије. При томе не треба пренебрегнути проблематику тумачења појма *ἱεραга* и преносног значења термина *πόλις* на појам *κάστρον*, како би се означила већина градова који представљају значајно административно, трговачко и црквено седиште, интегрисано са својом руралном околином (Карпан, 2009, стр. 499, 517–521, 635–642; Ravagnani, 1982, стр. 271–282; Ферјанчић, 1994, стр. 47, 89). Потребно је нагласити да је јерахијски значај епископске катедре био условљен географским и политичким положајем града у односу на остале подручне епископије одређене помесне цркве. Ово начело поштовано је и код увођења митрополијског устројства у поредак Српске цркве (34. апостолско правило; 17. правило Четвртог васељенског Сабора (451)) (Милаш, 1902, стр. 95–96, 372). Овако постављене смернице митрополијског система објашњавају оснивање Злетовске епископије, потчињене Скопској митрополији, при чему је оснивањем ове епископије требало да се реши

територијално повезивање старих и нових епископија у правцу југа преко линије Струга – Охрид – Прилеп – Струмица. Да би се решио овај проблем, Злетовској епископији присаједињена је стара Морозвижданска епископија Охридске архиепископије (уз пристанак Охридског архиепископа Николе), чиме је непосредно остварена територијална повезаност између старих и нових епархија Српске патријаршије (Скопља и Сера), у првом реду спорних митрополија: Мелничке, Серске и Зехне. Скопска митрополија, према тумачењу Мишића, још је више добила на значају преузимањем *првојресџиолне* улоге спајања и повезивања епархија под јурисдикцијом Српске патријаршије (Мишић, 2014, стр. 286–287; Благојевић, 1999/2000, стр. 360–361, 370–371; Новаковић, 1912, стр. 676–677; Јанковић, 1985, стр. 63–64). Поред Скопске, на ранг митрополије, како се уочава на основу повеље манастиру Светих арханђела код Призрена (1348), уздигнута је и Призренска и Грачаничка епископија, при чему је поменути митрополијама додељена и титула архиепископа. Духовна власт призренског митрополита била је неупитна и пре додељивања наведених права на суфраганство (Алексић и Копривица, 2019, стр. 72; Јанковић, 1983, стр. 30–31). То не би требало да уноси забуну ако се има у виду углед и ранг призренског митрополита, те његова титула архиепископа са црквено-канонског аспекта у бити означава границе власти митрополита (архиепископа), коме се признаје право првенства над сваким митрополитом или епископом његове области (2. канон Другог васељенског Сабора (381); 1. канон Трећег васељенског Сабора (431)) (Милаш, 1902, стр. 354, 357–358). С друге стране, титулу архиепископа носили су поједини епископи (митрополити) који су заузимали катедре у градовима значајним за историју државе, при чему је овај хијерахијски степен био само почасног карактера, док је у јурисдикцијском смислу био потчињен митрополиту области или *првојресџиолном* патријарху (Милаш, 2004, стр. 96).

Канонске реулајиве усјосџављања митрополијске организације Српске патријаршије

Душанова организација или *реорганизација* митрополијског система није превазилазила оквире канонски утврђеног митрополитског устројства, успостављеног још од времена васељенских и помесних сабора. Основа црквеног јединства, односно митрополитског устројства Цркве, успостављена је 34. апостолским правилом које гласи: „Да епископи сваког народа треба да знају Првога између себе и да га сматрају главом и ништа сувишно да не чине без његовог мишљења [...] а ни онај нека не чини ништа без знања свију”, односно да, према тумачењу Милаша – „сви епископи једне помесне

цркве морају да признају за свог старешину првога епископа, који је имао катедру у главном граду те помесне цркве” (Милаш, 2004, стр. 96). Утемељен на Првом васељенском сабору (4. правило), митрополијски систем црквене организације и установљење звања *εἰσαρχιεῖς* (*τῆς ἐπαρχίας ἄρχων*) подразумевао је првенство (*πρεσβεῖα*) црквеног поглавара у одређеној управној области. Потребно је нагласити „да је првобитна црквена организација гравитирала према главним градовима провинција (*ἐπαρχία*), те се титулатура епископа града, прилагођавала административном устројству Царства; тако је постало нормално да епископ главног града – митрополит, преузме право надзора над другим епископима и у оквирима њихових области, што је било сагласно са принципом јурисдикције магистрата у престоници али и широм припадајуће провинције” (Милаш, 2004, стр. 292; Афанасјев, 2008, стр. 118; Јањић, 2020, стр. 75). Очигледно је, како сматра Адеси, „да се у периоду између IV и половине V века црквени канони, објављени на Истоку од стране црквених сабора употпуњују дефиницију епископске представе, усмеравајући је на однос који сједињује сваког појединачног епископа са Црквом града у којем је постављена епископална катедра” (Adesi, 1998, стр. 49). С тим у вези, уређење надзора над епископима у митрополији од стране првог епископа међу њима, са титулом митрополита (*μητροπολίτης*), сходно политичком називу главног града (*μητροπόλις*), озакоњује посебна права митрополита повлашћених црквених јединица (34. Апостолско правило допуњује 9. правило Антиохијског помесног сабора (341) и 53. правило Картагинског помесног сабора (419)), при чему је прихваћено да политичка подела провинције буде основа разграничења црквене јурисдикције (6. правило Првог васељенског сабора (325)) (Милаш, 2004, стр. 93, 95, 189, 194; Јањић, 2020, 77). Систем у којем су митрополити, којима су у јурисдикцијском смислу били подређени подручни епископи али и одређени број титуларних митрополита, према тумачењу Милаша, представља темељ стварања установе патријаршије (2. правило Другог васељенског сабора (381); 9. правило Антиохијског помесног сабора (341)) (Милаш, 2004, стр. 93, 95, 189, 194; Јањић, 2021, стр. 75–76, 80; Нерман, 1947, стр. 539; Јевтић, 2005, стр. 45, 71, 109). Достојанство патријарха званично улази у црквену употребу од друге половине V века, појављујући се у препискама високих државних функционера на Четвртном васељенском сабору 451. године, и односи се, пре свега, на *архиејискоје* главних црквених области. Тиме су установљени темељи *надмитрополијске* црквене организацијске управе на основу политичке власти (30. правило) (Милаш, 2004, стр. 168, 189; Јевтић, 2005, стр. 120–121; Петровић, 1986, стр. 80; Peri, 1993, стр. 359). Прагматично дефинисано, 28. правило источних отаца на Четвртном васељенском сабору темељи се на схватању у односу на *τάξις* будућих патријаршијских катедре – да *ἱεράδ* који је *ἰοχασῖ*вован *царем* и *сенајом* – показује једну есхатолошку

импликацију, те да би било која епископска катедра могла бити подигнута на вишу од митрополитске, у сагласности са свим епископима и саборским одлукама (Милаш, 2004, стр. 247, 390–391).

Извори

- Данило Други (1988). *Животи краљева и архиепископских српских. Службе*. Београд: Просвета – Српска књижевна задруга.
- Данилови настављачи (1989). *Данилов ученик, друји настављачи Даниловој зборника*. Београд: Просвета – Српска књижевна задруга.
- Доментијан (1938). *Животи Светога Саве и Светога Симеона*. У: Л. Мирковић и В. Ђоровић (прир.), *Спаре српске биографије*. Београд: Српска књижевна задруга, Београд.
- Јевтић, А. (2005). *Свештени канони Цркве*. Београд: Митрополије и Епархије: Црногорско-Приморска, Дабро-Босанска, Новоградничка, Бачка, Далматинска, Захумско-Херцеговачка и Приморска – Православни Богословски факултет Београдског универзитета – Манастир Тврдош.
- Кекавмен (1966). *Византијски извори за историју народа Југославије III*. У: Г. Острогорски, Ф. Баришић, Ј. Ферлуга (ур.). Београд: Византолошки институт.
- Ковачевић, Љ. (1890). *Светостефанска хрисовуља. Сјоменик СКА, IV*.
- Милаш, Н. (2004). *Правила православне цркве с тумачењима I*. Београд–Шибеник: Истина.
- Мошин, В. А. (1959). *Сербская редакция Синодика в Неделю православия. Византийский временник, XVI*.
- Мошин, В. А. (1960). *Сербская редакция Синодика в Неделю православия. Византийский временник, XVII*.
- Новаковић, С. (1912). *Законски сјоменици српских држава средњега века*. Београд: Српска краљевска академија.
- Соловјев, А и Мошин, В. (1936). *Грчке њовеље српских владара*. Београд: Српска краљевска академија.
- Héfélé, J. Ch. & Leclercq, H. D. (1908). *Histoire des conciles II*. Paris: Letouzey et Ané.
- Hieroclis Synecdemus et Notitiae graecae episcopatum accedunt Nili Doxapatrui notitia patriarchatum et locorum nomina immutata* (1866). T. Momsen (editor). Berolini. Patriarche Philotee (1865). *Encomium Palatae*, PG CLI. J. – P. Migne, Parisiorum.

Литература

- Алексић, В. и Копривица М. (2019). Територијални обим епископија Српске цркве на почетку XIII века. *Црквене студије*, 16 (2), 57–85.
- Антић, Д. (2015). Митрополија у Серу од 1345. до 1371. године. *Баштина*, 39, 111–129.
- Антоновић, М. (2006). Околности обнове црквеног градитељства у Браничеву у XIV веку. У: С. Мишић (ур.), *Браничево кроз војну и културну историју Србије I*, св. 3. (стр. 19–27). Пожаревац: Историјски архив.
- Афанасјев, Н. (2008). Неуспели црквени округ. У: Р. Младеновић (прир.), *Студије и чланци* (стр. 96–133). Краљево: Епархијски Управни одбор Епархије Жичке.

- Благојевић, М. (1981). Идеја и стварност Душановог царства. У: С. Ђирковић (ур.), *Историја српског народа*, 1. (стр. 524–540). Београд: Српска књижевна задруга.
- Благојевић, М. (1991). Српско краљевство и „државе” у делу Данила II. У: В. Ј. Ђурић (ур.), *Архиепископ Данило II и његово доба* (стр. 139–155). Београд: САНУ.
- Благојевић, М. (1999/2000). О спорним митрополијама Цариградске и Српске патријаршије. *Зборник радова Византолошког института*, XXXVIII, 259–372.
- Благојевић, М. (2011). *Српска државност у средњем веку*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Богдановић, Д. (1975). Измирење српске и византијске цркве. У: И. Божић и В. Ђурић (ур.), *О кнезу Лазару* (стр. 81–91). Београд: Филозофски факултет.
- Динић, М. (1956). Растислалићи. Прилог историји распадања српског царства. *Зборник радова Византолошког института*, XXXVI, 139–144.
- Јанковић, М. (1983). Липљанска епископија и Грачаничка митрополија. *Историјски часопис*, XXIX–XXX, 27–37.
- Јанковић, М. (1985). *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*. Београд: Историјски институт – Народна књига.
- Јањић, Д. (2020). *Унијатска организација православне цркве*. Лепосавић: Институт за српску културу.
- Јањић, Д. и Јанићијевић, Г. (2021): *Свети Никодим Тисмански (рефлексije монашког догматологије у другој половини XIV столећа)*. Лепосавић: Институту за српску културу Приштина.
- Јевтић, А. (2019). *Патрологија. Свети оци и учитељи цркве од Фотија (9. век) до папа Царијада (1453.г.)*, 5. Београд – Требиње – Лос Анђелес: Епископије Захумско-херцеговачка, Западноамеричка – Православни богословски факултет Универзитета у Београду.
- Калић, Ј. (1981). Српски велики жупани у борби са Византијом. У: С. Ђирковић (ур.), *Историја српског народа*, 1 (стр. 197–211). Београд: Српска књижевна задруга.
- Калић-Мијушковић, Ј. (1967). *Београд у средњем веку*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Коматина, И. (2016). *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*. Београд: Историјски институт.
- Коматина, П. (2012). Појам Бујарске у XI и XII веку и територије Охридске архиепископије. У: *Византијски свет на Балкану* (стр. 41–56). Београд: Византолошки институт САНУ.
- Максимовић, Љ. (1970). Грци и Романија у српској владарској титули. *Зборник радова византолошког института*, XII, 61–78.
- Максимовић, Љ. (2010). *Оснивање Царијада и његов значај за православље и културу. Поводом 1680. година настанка. Значај годишњице Српске православне Цркве*. Београд: Календар Српске патријаршије за просту 2010. годину.
- Милаш, Н. (1902). *Православна црквено право*. Мостар: Издавачка књижарница Пахер и Кисића.
- Мишић, М. (2006). Територијална организација Браничева (XII–XV век). У: *Браничево кроз војну и културну историју Србије* (стр. 11–18). Пожаревац: Историјски архив.
- Мишић, С. (2014). *Оснивање Злетовске епископије 1347. године. Црквене студије*, 11, стр. 285–290.

- Мишић, С. и Бојковић Г. (2024). *Браничевска земља у средњем веку*. Пожаревац-Београд. Народни музеј Пожаревац.
- Мошин, В. (1946). Св. Патријарх Калист и Српска црква. *Гласник СПЦ, XXVII*, 192–206.
- Острогорски, Г. (1965). *Серска област после Душанове смрти*. Београд: Научно дело.
- Петровић, М. М. (1986). *Студенички њињик и самостјалност Српске цркве*. Горњи Милановац: Дечје новине.
- Петровић, М. М. (1996). Црквено државне идеје светого Саве између Цариграда и Рима. У: С. Гавриловић и С. Терзић (ур.), *Европа и Срби* (стр. 99–113). Београд – Нови Сад: Православна реч – Историјски институт САНУ.
- Петровић, М. М. (2003). Свети Сава као састављач и преводилац Законоправила – српског Номоканона. *Историјски часопис, XLIX*, стр. 27–45.
- Петровић, М. М. (2023). Титулатура патријарха Спиридона и преткосовске црквенополитичке промене у Србији. У: М. М. Петровић (ур.), *Спиридон њећки IV њаџријарх српски (1379–1389). Одабрани радови у шест њнија* (стр. 39–76). Београд: М. М. Петровић.
- Петровић, М. М. (2023). *Црквеноџрањански значај Законойравила Светџој Саве* У: М. М. Петровић (ур.), *Спиридон њећки IV њаџријарх српски (1379–1389). Одабрани радови у шест њнија* (стр. 33–34). Београд: М. М. Петровић.
- Поповић В. (1978). Епископска седишта у Србији од IX до XI века. *Годишњак Града Београда, XXX*, 33–40.
- Пурковић, Ал. М. (1938). *Српски епископи и миџрополији средњеј века*. Скопље: Немања.
- Радовић, А. (1981). Синаити и њихов значај у животу Србије XIV и XV века. У: епископ браничевски Хризостом, Д. Богдановић (ур.), *Манастир Раваница, Сјоменици шестџој сјомџодишњници (1381–1981)* (стр. 101–134). Сење: Манастир Раваница.
- Снегаров, И. (1995). *История на Охридската архиепископия*. Софија: Академично издателство.
- Ферјанчић, Б. (1994). *Визанџијски и српски Сер у XIV сјомлеђу*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Цветковић М. (2023). О „етничким епископијама” Цариградске цркве од VII до XI века. *Црквене студије, 20*, 285–299.
- Adesi, Gi. B. (1998). L'urbanizzazione episcopale nella legislazione tardoimperiale, L'èvēque dans la cittè di IV au V siècle, Actes de la table ronde organisée par l'Istituto patristica Augustinianum et l'École française de Rome (Rome, 1 et 2 décembre 1995), École française de Rome, 49–58.
- Adesi, Gi. B. (2014). Ecclesia carholica in republica: sulla configurazione etnica delle ecclesiae dei barbari stanziati nell'impero romano. Atti dell'Accademia Romanistica Constantiniana. XX Convegno internazionale. Roma e barbari nella tarda antichità. (Spello, 16–18 giugno 2011), 111–122.
- Cupane, C. (1988). Appunti per uno studio del oikonomia ecclesiastica a Bizanzio. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 53–73.
- Herman, E. (1947). Appunti sul diritto metropolitico nella Chiesa bizantina. *Orientalia Cristiana Periodica*, 13, 522–550.
- Kaplan, M. (2009). Villes et campagnes à byzance du VI au XII siècle aspects économiques et sociaux. In: *Città e campagna nei secoli altomedievali* (pp. 495–536). Spoleto: Fondazione di centro italianodi studi sull'alto medioevo.

Peri, V. (1993). La dénomination de patriarche dans la titulature ecclésiastique du IV au XVI siècle. *Irenikon*, 3, 359–364.

Ravegnani, Gi. (1982). *Kastron e polis: ricerche sull'organizzazione territoriale nel VI secolo*. *Rivista di studi Bizantini e Slavi*, 271–282.

Živojinović, M. (1982): De nouveau sur le séjour de l'empereur Dušan à l'Athos. *Зборник радова Византолошкој инститиуија*, XXI, 119–125.

Dragana J. JANJIĆ⁶

Institute for Serbian Culture Priština – Leposavić
Leposavić (Serbia)

Goran M. JANIĆIJEVIĆ⁷

Orthodox Youth Centre of the Metropolitanate
of Dabar-Bosnia Saint Peter of Sarajevo
East Sarajevo (Republic of Srpska)

The Beginnings of the Metropolitan Organization of the Serbian Church in the Middle Ages

Summary

The starting point of the thematic research on the introduction of the metropolitan system after the proclamation of Stefan Dušan as emperor and the elevation of the Serbian archbishopric to the rank of patriarchate is recognized in the measurement of the above-mentioned events according to the canons and ecclesiological practice of the Orthodox Church. Starting from the interpretation of the issue of the ruler's titular and Dušan's attitude towards it, as well as his pragmatic approach to state policy, his state and church strategy is analyzed. Since this geopolitical change also determined the future character of the church organization, violating the Byzantine rhetorical principle of "one emperor, one patriarch," a conflict arose, the ecclesiastical aspects of which represent a thematic occasion for a critical examination of written sources and their mutual comparison with the aim of gaining an objective picture of the church reorganization within the framework of Dušan's empire. After the relations and rights with the sacred Protate of Mount Athos were regulated and confirmed by a contract, which confirmed their independence, the diocesan arroundation of the territory of the inherited kingdom was initiated, which implied the elevation of some significant diocesan centers in cities such as Skopje and Prizren to the rank of metropolitanate, superior to regional bishops but also titular metropolitans. The territorial arrangement of the metropolitanates and bishoprics

⁶ Година рођења: 1963.

⁷ Година рођења: 1962.

was accompanied by a “political dilution,” i.e., state-administrative reorganization. Given that the issue of the Metropolitanate of Braničevo under the Constantinople Patriarchate and then the Serbian Patriarchate has been extensively researched in domestic scientific literature, it was used to examine the global phenomenon of church organization based on the metropolitan system, as well as the relationship between the two churches at that time. Special attention was also paid to the Metropolitanate of Serres and its jurisdiction, and it was concluded that, apart from the fact that Serbs were appointed as metropolitans, there were no changes in terms of jurisdiction compared to the previous situation. In doing so, with the exception of the privileges of the Patriarchate of Constantinople based on the 2nd rule of the Second Ecumenical Council establishing “ethnic bishoprics,” the sacred canons of the ecumenical and local councils on church order were respected, but the unwritten Byzantine rules on the Romanization of barbarian peoples through ethnic churches were called into question by Dušan’s church reforms. The right of ordination and election of the “first bishop” (from among themselves) of the Serbian Church, on the other hand, was confirmed back in 1219 when it acquired autocephaly. Based on insight into the relevant sources as well as the logic of Dušan’s interests, therefore, the claim of Danilo’s followers about the expulsion of Greek metropolitans is questioned, with the assumption that it was a matter of Byzantine populist propaganda. The primary goal of introducing the metropolitan system into the Serbian Church can be stated as the aspiration towards the unification of the church organization throughout the entire territory of Dušan’s empire based on harmonizing the order in the areas of the “emperor’s lands” (conquered territories) and the “king’s lands” (hereditary kingdom), whereby the latter, as well as some former border areas, were subjected to reorganization in terms of church organization.

Keywords: church; city; metropolitan; emperor; metropolitanates; organization.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94(082)
930.85(082)
1(082)
316.722(082)

ИСТОРИЈА, историја уметности, филозофија
: [тематски зборник међународног значаја]. Св. 1 /
[уредници свеске Бранкица Поповић, Саша Станојевић,
Данијела Тешић Радовановић]. – Косовска Митровица :
Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2025
(Краљево : Graficolor). – 504 стр. : илустр. ; 24 cm

Насл. на спор. насл. стр.: History, History of Art,
Philosophy. – Тираж 300. – Текст ћир. и лат. – Резимеи
на енгл., срп. или рус. језику уз сваки рад. – Насл. на
спор. насл. стр.: History, History of Art, Philosophy. –
Насл. на спор. насл. стр.: История, история искусства,
философия. – Библиографија уз сваки рад.

ISBN 978-86-6349-211-0

а) Историја -- Зборници б) Филозофија -- Зборници в)
Историја Уметности -- Зборници

COBISS.SR-ID 176594441